

milliyetçilik: bir ölüm tecrübesi

HASAN KARACA

Dr., Araştırmacı

Kaçınılmaz Aidiyetler

Foucault, ömrünü feda ettiği çalışmalarında bize temelde tek bir şeyi öğretmeye çalışmıştır: İktidar her yerdedir. Foucault'yu okuduğunuzda bunun gerçekte ne kadar örtüştüğü konusunda son derece ikna edici delillere rastlarsınız ve bir an için, aslında herkesin bir şekilde ötekiler üzerinde ve dolayısıyla sizin üzerinizde ister istemez iktidar kurduğu zehabına kapılırsınız. Elbette bunun sizi ruhsal bir bunalıma götürme ihtimali düşük; yine de hayatınızı bilinçli şekillendirirken vermeniz gereken çok esaslı bir kararlar karşı karşıya kalacaksınız: Ya iktidar kuracaksınız, ya ezileceksiniz. Gerçi bu 'gerçeği' başkaları yıllar önce dile getirmişti, örneğin Goethe'ya çekiç olacaksınız ya örs'derken, tam da bunu kastediyordu. Ancak Foucault sizi çok daha çetrefilli bir durumla muhatap ediyor, her zaman ya çekiç-

sinizdir veya örs veya hem çekiç hem örs. Hatta kendinizi çekiç sandığınızda belki de örssünüz.

Her zaman örselenmiş olduğu söylenen kadınların nihayette geliştirdikleri feminizm söylemi de bu iktidar biçimi üzerinden dünyayı algılamaktadır. Vaktiyle sığ bir 'Erkekler kadınları eziyor, çünkü sahip oldukları iktidarı muhafaza edip güçlendirmek istiyorlar.' söyleminden büyük oranda sıyrılan feminizm, daha rafine iktidar biçimlerinin izdüşümünü yapmaktadır. Buna göre iktidar hissettirmeden günlük hayatımızın her alanında bir hayalet gibi dolaşmaktadır ve bir biçimde kendini yeniden inşa etmektedir. En basit konuşmalarımızda bile birilerine karşı ve bu bağlamda kadınlara karşı bir ezme eylemi aranmalıdır. Bu anlamda dil, iktidarın hayat suyudur.¹ Bu yüzden dilin yeniden gözden geçirilip daha az iktidar içerir edilmesi gerekmektedir. Ne var ki Foucault'nun yeniden öğrettiği biçimde bakmaya devam edersek daha az iktidarı sağlamak söz konusu olamaz, sadece tersine bir iktidar oluşturmak mümkündür.

Bu, dünya tarihinde sıkça rastladığımız ve bugün özellikle siyasî arenada bir kez daha karşı karşıya kaldığımız basit bir denklem: Ezen var, ezilen var. İkinci bakışta denklemin o kadar da basit olmadığını göreceğiz: Ezilen, başkaldırdığında ezenin yerini alır; ezen kişi ise ezilmek için kendini ezilen olarak tanıtır. Diktatörlüğün boyunduruğu altında yaşayan insanlara kurtuluşu, terörün tehdidi altında yaşayan insanlığa huzuru getirmek 'durumunda kalan' George Bush, denklemi herkesin anlayabileceği basit bir cümlede özetlemiştir: 'Tarafsızlık yoktur.' Ya teröristlerden yanasınız, ya kurtarıcılardan. Ne var ki her iki durumda da tehdit altındasınız.

Milliyetçilik, tarafsızlığın olmadığı iddiasını bir adım daha ileri götürerek savunur: İnsanlar tabii olarak milletlere ayrılmıştır. Dolayısıyla bir millete aidiyet kaçınılmazdır.² Bu, esasta sunî bir aidiyettir. Bir ulusa, millete ait olmak için yapmanız gereken hiçbir şey yoktur, doğmanız yeterli. Bu aidiyet sizi ömrünüz boyunca takip edecektir, siz onu takip etmeseniz bile.³

Milliyetçilik, tarafsızlığın olmadığı iddiasını bir adım daha ileri götürerek savunur: Dolayısıyla bir millete aidiyet doğal ve kaçınılmazdır. Bu, esasta sunî bir aidiyettir. Bir ulusa, millete ait olmak için yapmanız gereken hiçbir şey yoktur, doğmanız yeterli. Bu aidiyet sizi ömrünüz boyunca takip edecektir, siz onu takip etmeseniz bile.

Mekan

Milliyetçilik doğuştan aidiyet önerdiği için eylem gerektirmez. O kimlik oluşturan her tasavvur gibi hareketsiz, durağandır. Bu yüzden de kendini durağan olanla tanımlar, kendini geçen zamana değil, duran mekana atfeder. Bu Exodus'tan beri böyledir. Mısır kölelerinin arz-ı mevuda yönelmeleri, sadece yurtsuzluklarıyla açıklanamaz. Onlar doğuştan ve sadece doğarak ait olunabilen bir dine ve halka mensup olmalarından ötürü varlıklarını ve bekalarını mekan üzerinden kurgulamak zorundadırlar. Aynı sebepten dolayı Musa'nın öldürülüşünden binlerce yıl sonra İnkalar da Batıya, vaat edilen topraklara doğru göç etmişlerdi. Daha sonraları ise İsrailoğulları'nın torunları yeryüzünün dört bir yanına dağıldıkları halde, kendilerini tek bir millet olarak hissettiler ve Sion'u, mekanı istediler. Mekanı istediler, çünkü kalıcı olan oydu. Zaman geçiciydi, bu yüzden

milliyetçilik ancak geçmiş zamana değer atfetmektedir. Geçen zaman, zamanın geçiciliği, tüm mutlakiyetçi görüşler için olduğu gibi milliyetçilik için de ikincil kalmak zorundadır.

Mekanın ebedî olması, insanı kaçınılmaz olarak kendi faniliğiyle yüz yüze getirir. Bu yüzden mekan ile kan arasında her zaman ilişki bulunagelmiştir. Arz-ı mevûd yolunda Beni İsrail, önderlerini öldürmekten geri kalmamış, toprak için ölecek kitleler tarihin her döneminde fazlasıyla bulunmuş, dökülen kanı kutsal sayanlar ise hiç eksik olmamıştır: 'Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır./Toprak eğer uğrunda ölen varsa vattandır.'

Ceset kokan sınırların ötesinde olan herkes ve her yer ise, fethedilene kadar afakîdir. Sınırlar, tüm kimlik kurgulayan ideolojiler gibi milliyetçiliğin de ikinci bir özelliğini ortaya koyar: Dünya temelde ikiye ayrılır, bizden olanlar - bizden olmayanlar.

Kişinin mekanla ilişkisi bir ölümsüzleşme ilişkisidir: 'Şehitlere ölü demeyiniz, bilakis onlar diridirler.' İnsan, kendi varlığını kalıcı bir değere veya olguya atfederek ölümsüzleşmeyi zorluyor.⁵ Milliyetçilik ölümsüzleşme duygusunu yaşatan ideolojilerden sadece biridir, gücünü önemli oranda buradan alır. Bu yüzden de geriye dönük olarak her zaman millet diye bir olgunun varlığını iddia etmek zorundadır: İnsanın faniliği karşısında ezelî ve ebedî bir millete ait olma duygusu.⁶

Milliyetçilik, ölümlülüğü göze alamamaktır. Milliyetiniz, sizi doğuştan kendine atfettiği için, sizin ondan sıyrılma gibi bir seçeneğiniz bulunmadığı, ayrıca yaptıklarınız ve yapmaktan sakındıklarınız sizi bu aidiyetinizden kur-

tarmadığı, bu aidiyetinizin durağan olduğu, sizi durağanlaştırdığı için ancak gerçek bir ceset olduğunuzda, yani sonsuz durağanlaştığınızda ona ait olursunuz. Tüm kimlikler gibi millî kimliğiniz de sizi nihayetle birer ceset yapmak zorundadır, mümkünse yaşarken, gerekirse öldürerek. Nitekim salt kimliğe dönüşen, yani herhangi bir eylemi gerektirmeyen⁷ Hıristiyanlık da Tanrı'yı önce beden, sonra ceset kılmak zorunda kalmıştır.

Hudut

Mekan, uçsuz bucaksız olduğu vakit bile sınırlıdır. Millet, zaman içinde ebedîlik, mekan içinde sınırlılık üzerine kurgular kendini. Gerçi bu sınırları alabildiğine genişletmek her zaman mümkün hatta matluptur, fakat sınırları genişletmek, sadece sınırı ötelemektir. Milliyetçilik asla sınırsız bir mekanı/vatanı tasavvur etmez, en azından kendini tanımlayabilmesi için bir dış mekana ihtiyaç duyar. Bu sınırlamayı zamana da uygulamaya kalkan milliyetçilik, tarih hududunu çizer, ortak bir tarihten bahseder ve bu tarihi kaçınılmaz olarak kanlı yazar. Milliyetçi tarihin kilometre taşlarını mekan için ölen ve öldürülen insanlar oluşturur, tıpkı milliyetçiliğin vatan sınırını kılıç yemiş bedenlerin çizdiği gibi.

Ceset kokan sınırların ötesinde olan herkes ve her yer ise, fethedilene kadar afakîdir. Sınırlar, tüm kimlik kurgulayan ideolojiler gibi milliyetçiliğin de ikinci bir özelliğini ortaya koyar: Dünya temelde ikiye ayrılır, bizden olanlar - bizden olmayanlar. Bazen bunun alt ayrımları söz konusudur, örneğin bizden olmayanlar, bize karşı olanlar - bize karşı olmayanlar diye ayrılabilir. Fakat neticede potansiyel olarak her iki alt grup da farklıdır ve iş ciddiye binince sakıncalı, tehlikeli, hatta düşmandır. Bu, sanıldığından da-

ha kapsayıcı bir tezdır, her şey ikili olarak düşünölmektedir: Dost veya düşman, a veya b, git veya kal, öl veya kaç. Gerçi modern insan çok seçenekli düşünmeyi yitirmiş görünmektedir⁸, ancak milliyetçilik çok seçenekli düşünmenin imkanını bile yitirmiştir, dahası kendini bunun imkansızlığı üzerinden kurgulamaktadır. İdeolojilerin gözden kaçırdığı ise, günümüzde ikili seçeneklerin çoğu kez bir açmaza çıktığıdır: Gitsen de fark etmez, kalsan da; ölsen de boş, kaçsan da, a da yanlış b de, dosttan da fayda yok, düşmandan da. Bu, içinden çıkamadığınız bir çelişkidir: Ne yaparsanız yapın, pişman olacaksınız. Çünkü yaptıklarınız çözümden çok sorun üretmektedir; çünkü dünya sizin sandığınızın aksine ikili mantıkla işlemiyor, düşündüğünüzden daha karmaşık ve aslında a ve b'den daha fazla seçeneğiniz var. Ancak üçüncü, dördüncü, beşinci seçenek sizin asla aklınıza gelmeyecek. Siz hâlâ bütüncül çözümlere inanıyorsunuz ve hâlâ ölümlü olduğunuzu kabul etmiyorsunuz.

Arz-ı Mevûd

Bugün şaşırarak görüyoruz ki vaat edilen topraklar gerçekte toprak değilmiş. Kudüs, huzurdan çok göz yaş, iktisat refahtan çok sefalet, siyaset özgürlükten çok savaş getirdi, teknoloji hayatımızı kolaylaştırmadı, zorlaştırdı. Bu, içinden çıkılmaz bir paradoks, ne kadar kolaylık o kadar zorluk, ne kadar özgürlük o kadar savaş, ne kadar refah o kadar sefalet, ne kadar toprak o kadar gözyaşı. Günün birinde insanlık mutlak özgürlüğe kavuştuğunda, her yerde savaş yapılıyor olacak. Savaş istemiyorsam özgürlüğümden vazgeçmeliyim.

Bu çıkmaz; özgürlük, refah, hayat, mekan üzerinde amaçsal bir tavır içinde oluşumuz-

la ilgilidir.⁹ Ana tavrımız bu olduğu sürece a ve b seçeneği arasında seçim yapıp seçimize pişman olmaktan başka çaremiz kalmayacak.¹⁰

Hemingway, 'Sonuna kadar anlatılınca, tüm hikayeler ölümle biter.' demişti. Aslında ikili seçenekler de sizi sonuçta ölmek ile ölmek arasında bir tercihle muhatap bırakmak zorundadır. Milliyetçilik daima ölmeyi tercih etmenizi bekleyecektir. O bir anlatıdır, size sizden bağımsız bir kimlik verir, bu yüzden ceset olmanız tercih sebebidir, bu yüzden ölümü seçmelisiniz. Hayatı seçerseniz, yaşayamazsınız.

Tüm çıkmazlarına, açmazlarına, öğretilerine, cesetlerine ve kanlı tarihine rağmen, görünen o ki dünya sahnesi milliyetçilik konusunda ısrarlı. Kendinizi bu gösteriden soyutlayamıyorsunuz, o sizi kendisinin bir parçası kılıyor. İstedığınız kadar milliyetlerden, ırklardan bağımsız düşündüğünüzü iddia edin,

Gösteri

Tüm çıkmazlarına, açmazlarına, öğretilerine, cesetlerine ve kanlı tarihine rağmen, görünen o ki dünya sahnesi milliyetçilik konusunda ısrarlı. Kendinizi bu gösteriden soyutlayamıyorsunuz, o sizi kendisinin bir parçası kılıyor. İstedığınız kadar milliyetlerden, ırklardan bağımsız düşündüğünüzü iddia edin, siz hep belli bir milletin ferdi kalacaksınız. Gösteri sizi buna zorluyor, gösterinin dışına çıkamıyorsunuz ve milliyeti olmayan bir rol de öngörülmemiş. Foucault haksız, her yerde iktidar yok. Ama gösteri iktidar üzerine kurgulanmış. Yapacağınız iki şey var, gösteriye katılmak, oynamaktan vazgeçmek. Her iki durumda da pişman olacaksınız. Aslında

üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı seçenekleriniz de var, ama bunlar asla aklınıza gelmeyecek.

Yedinci seçenek

Sadece parça çözümler vardır.■

dipnotlar

- ¹ Buna göre ülkemizde hemen her evde gerçekleşebilecek kız isteme olayında Allah'ın emri, Peygamberin kavli zikredildikten sonra, ev sahibinin bir yığın sorgu sualin akabinde 'verdim gitti' demesi erkeğe varmak isteyen kız çocuğunu mutlu edecek bir söz olsa da kadınlar adına bir kayıp sayılmalıdır. Nitekim kızlar, kadınlar öyle alınıp verilebilen varlıklar değildir. Bir erkeğin bir kadın hakkında 'verdim' kelimesini kullanması, kadın üzerinde kurulan iktidarın yenilenmesinden başka bir şey değildir. Gençlerin birbirlerini sevmeleri, müstakbel damadın ahlaklı, görgülü, namuslu ve iş gücü sahibi olması ise sahnenin sadece çerçevesini oluşturan son derece tali meselelerdir.
- ² Günümüz anlamıyla millet, ulus fikrinin 200 yılı aşmayan bir tarihi olduğu göz önünde bulundurulursa iddianın anlamsızlığı daha net görülecektir. Millet kelimesinin muhtelif dillerdeki tarihi, literatürde yeterince işlenmiştir. Modern çağ, kavramı siyasallaştırmış ve en önemlisi bir devlete, vatana, toprağa atfetmiştir. Oysa örneğin Ortaçağ'da Avrupa'da bir üniversiteye kayıt yaptırırken milliyet hanesine kuzey, güney gibi yönleri yazmanız yeterli olabiliyordu.
- ³ Örneğin vatandaşlığınızı değiştirseniz bile ömrünüz boyunca doğumla ait olduğunuz milliyetiniz size her fırsatta hatırlatılacaktır.
- ⁴ Bugün hâlâ millet olarak Yahudilik ile din olarak Yahudiliği ayırtıramıyoruz.
- ⁵ Fotoğrafın tarihinde ilginç bir pasaj vardır. Amerika'da daha yeni yeni gelişen fotoğraf sanatından daha çok ölümlerin resmini çekmek üzere faydalanılırdı. Ölüm döşeğinde yatan kişiyi son yolculuğuna uğurlamak üzere pederin yanı sıra bir de fotoğrafçı çağrılırdı. Yataktaki, hayata gözlerini yumduğunda diriymişcesine bir sandalyeye oturtulur, yakınları etrafa toplanır ve son bir kez henüz çürüme alametleri belli olmayan cesedin resmi çekilirdi. Böylelikle ölen aile ferdi ebedileşirdi. İnsan fanidir, resim baki.
- ⁶ Irkların, milletlerin başlangıç mitleri bu açıdan dikkate değerdir.
- ⁷ Hıristiyan olmak ve ebedî saadete ermek için, dinin vecibelerini yerine getirmek zorunda değilsiniz, kendinizi Hıristiyan olarak görmeniz yeterli. Vaftiz ise

normalde sizin müdahale kabiliyetlerinizin yeterince gelişmediği dönemlerde başınıza gelen bir olaydır.

- ⁸ Postmodernizm bu yitik malı bulmak için epeyce seferber oldu. Ancak modernite de vaktiyle iyi iş çıkar-mışa benziyor. Diğer yandan birçok eski medeniyette çok seçenekli düşünme son derece sıradan bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır.
- ⁹ Teknoloji bu harcama tavrını en uç noktasına kadar taşımaya hevesli görünmekte ve sonuçta yeni bir dünyanın yanı sıra yeni bir insanı da yaratmayı denemektedir.
- ¹⁰ Bu pişmanlığı ciddi ciddi ülkeye özgürlük götüreceğine inanarak orduya yazılan ve Irak'a ayak bastığında alkışlar içinde omuzlarda taşınacağını beklerken, omzuna yediği bir kurşunla yerde sürünen Amerikan askeri gerçekten hissetmiştir. Pişmanlıktan sonra askerin önünde iki seçenek vardır, savaşı sürdürmek, ailesinin yanına geri dönmek. İki seçenektan hangisini tercih ederse etsin, pişman olacaktır. Yaralı askerin iki seçeneği daha vardır, bulunduğu yerde ölüp kalmak veya yardım çağırıp yaşamaya devam etmek. İkisi de çözüm değil.